

Янчук А. О.<https://orcid.org/0000-0002-7517-2777>**Радзівіл О. А.**<https://orcid.org/0000-0003-3155-6362>

Київський університет права Національна академія наук України

ЗАХІДНА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ЯК ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА SENSU LATO

Стаття присвячена дослідженню західної правової традиції як генералізованої концептуальної системи, що втілює коеволюцію правових систем суспільств західної Європи, ставши складовою багатоканального різноінерційного руху до формування тат політичних націй, національних держав, громадянського суспільства та комплексу квазіправових систем, розвиток і взаємодія яких сприяли остаточній емансипації права від ідеологічних і репресивних обумовленостей.

Показано, як західна правова традиція, взявши за основу на початку свого становлення здобутки античності і надалі активно залучаючи культурне надбання інших суспільств, вивела на новий рівень право, яке в ході низки соціальних і світоглядних революцій, виокремилось з інших форм регулювання суспільних відносин і стало новим історично значимим феноменом. Сприяючи становленню правових аспектів суспільної свідомості «колективного Заходу» з все більш доскональними інституціями і стратегіями.

Зроблено припущення, що розвиток західної правової традиції можна розглядати як генеральний напрям розвитку права в останнє тисячоліття, що втілено як у зрілості його сучасних правових інститутів, так і в особливостях західної правосвідомості, яка не втратила, притаманну їй з часів варварства народів Європи, – повагу до повноти індивідуальної правосуб'єктності, а нині вважає право пріоритетним по відношенню до всіх інших механізмів забезпечення публічного порядку, покладаючи захист особистих інтересів, передусім, на правові засоби.

Зроблено висновок, що сформувавшись у лоні Західно-християнської цивілізації, західна правова традиція поширилась далеко за її межі, ставши феноменом глобального ступеня розвитку суспільної свідомості. Право, емансиповане в ході її розвитку, поступово виявляючи свої переваги перед більш давніми – релігійними й репресивними засобами забезпечення солідарності й правопорядку спільнот відповідного рівня, слугує ефективним системотворчим засобом на різних рівнях соціальної організації: від юридичних осіб і територіальних громад, через національні і регіональні утворення до всього міжнародного співтовариства.

*Отже імплементація *acquis* європейського права у вузькому сенсі, на буде ефективним без усвідомлення його широкого тлумачення, яке являє собою західна правова традиція.*

Ключові слова: західна правова традиція, *acquis communautaire*, напська революція, національна держава, емансипація права, добре суспільство.

Постановка проблеми. В процесах євроінтеграції важливим дороговказом для нових держав – кандидатів стало *acquis communautaire*¹ європейського права, розтлумачене Комісією ЄС як зобов'язання й цілі, які покладає на державу членство в ЄС. Втілення цієї модерної правової спадщини європейських націй зазнає, однак, пев-

них труднощів через брак у суспільств нових членів Європейського союзу досвіду і глибокого розуміння сенсу правових традицій, які виборювались націями Європи у тривалій боротьбі за усвідомлення і втілення ідеалів громадянського суспільства. Для розуміння і успішної реалізації цінностей цілей і принципів сучасного права ЄС важливо усвідомлювати всю західну правову традицію, як правову спадщину Європи в її найширшому сенсі.

¹ З франц. «спільне надбання» або «спільний доробок»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція західної правової традиції як спільної правової спадщини народів і націй Європи а далі й всього «колективно Заходу» розроблена Г. Берманом. Виділення в якості «одиниць історичного дослідження» суспільств – будівничих регіональних цивілізацій і характеристика кожного з них, включно наймолодшої з них Західно-християнського суспільства здійснені А. Тойнбі. Дж. Себайн і Т. Торсон дослідили як феномен становлення політичних націй і національних держав в Європі періоду Відродження й Нового часу і наслідки цього процесу для розвитку громадянського суспільства, держави як політико-правового втілення суспільного договору, національного й міжнародного права. М. Гердеген висвітлив напрямки розвитку європейського права після II-ї світової війни і взаємовплив права Європейського союзу, конвенцій Ради Європи і актів НБСЄ/ОБСЄ.

Постановка завдання. Метою статті є показати, як західна правова традиція, акумулюючи здобутки античності і активно залучаючи культурне надбання інших суспільств, втілює історію становлення правових аспектів суспільної свідомості «колективного Заходу» шляхом її все більш досконалої інституціалізації в ході низки соціальних і світоглядних революцій.

Виклад основного матеріалу. Поняття *acquis communautaire* набуло офіційного поширення з прийняттям Маастріхтського договору 1992 року, в розвиток якого у червні 1993 року були затверджені «Копенгагенські критерії», об'єднані у три групи: 1) політичні критерії (інституційна стабільність; дотримання принципів демократії та верховенства права; забезпечення прав людини та повага до національних меншин і їх захист); 2) економічні критерії (ринкова економіка на основі добросовісної конкуренції) і 3) комплексний критерій «*acquis communautaire*» [1]. Дотримання критеріїв² розглядається як обов'язкове для вступу в Союз нових держав. Широко відоме визначення *acquis communautaire* Комісією Союзу: «*Acquis* – це масив спільних для всіх держав-членів ЄС прав і обов'язків. В своєму постійному розвитку вони включають: зміст, принципи і політичні цілі Договорів; відповідна Договорам, чинна законотворчість інституцій ЄС, та прецедентне право Суду Справедливості; чинні заяви і рішення по Союзу; інструментарій Спільної зовнішньої та безпекової політики; міжнародні договори, укладені Союзом

та державами членами якщо вони стосуються компетенції Союзу [2].

Прагнення України стати членом ЄС втілюється в адаптації нашого законодавства до *acquis* ЄС – саме в такому, вузькому й чітко окресленому, сенсі. В реальності ж уряди спіткає багато прикрих помилок і непорозумінь, при тому, що й самі ці зусилля переживають чергування поступів і відступів. Причина цих невдач, з-поміж іншого, полягає в тому, що у значній частини громадян нашого суспільства відсутня довіра до верховенства права і до системи правосуддя, не кажучи вже про повагу до юриспруденції як до «*ars boni et aequi*»³, тобто як запобіжника руйнуванню суспільства. Один з напрямків подолання цієї прогалини, видається більш глибоке усвідомлення західної правової традиції, як правової і частини культурної спадщини Європи в її найширшому сенсі для розуміння і успішної реалізації цінностей цілей і принципів сучасного європейського права.

Витоки західної правової традиції (далі ЗПТ) низка авторів виводить з демократії VII–IV ст. до н. е., що сформувалась в еллінських державах-полісах [3, с. 49], де відбулась радикальна зміна стилю політико-правових відносин. Згодом К. Поппер визначив цей стиль як «критичний конвенціоналізм» [4, с.73-81]. Критичний конвенціоналізм – це культура та практика (процедурна етика) обговорення та узгодження позицій – для подальшої ефективної реалізації їх компромісного результату. Узгодження може стосуватися ідей і дій, тобто мати як світоглядно-теоретичний чи взагалі, будь-який герменевтичний, так і стратегічний чи тактичний характер. Слід зазначити, що здатність спільноти до обговорення спільних проблем в режимі «рівних переговорних можливостей» з метою прийняття загальних правил для спільних дій – нині розглядається як одне з еволюційно обумовлених «умінь» людства, за умови, що така спільнота не піддається істотним девіантним відхиленням від нормально стану взірцевого «доброго суспільства» [5, с. 34]. Після обговорення узгоджені правила закріплюються взаємним зобов'язанням – конвенцією (контрактом, суспільним договором) і мають виконуватися як закон. Критична оцінка сторонами умов конвенції – це єдиний спосіб зробити більшість умов взаємоприйнятними. У свою чергу, взаємна прийнятність забезпечує максимально можливу загальну зацікавленість у дотриманні договірних норм: усвідомлений вибір передбачає і усвідомлену від-

² Крім Копенгагенських, у 1995 р. було прийнято Мадридські критерії, присвячені адаптації адміністративних органів до стандартів ЄС.

³ Мистецтво добра і справедливості (лат.)

повідальність. Коли поліс ухвалював рішення, громадяни своїм життям готові були відстоювати його дотримання.

Поліси Середземномор'я, зокрема, й Рим республіканського періоду, підхопили й розвинули традиції самоврядування, в якому право виступає як договірна основа не лише приватно-правових відносин, але й публічного порядку. Римське право розділило *ius civile*, що регулювало відносини між римськими громадянами, та *ius gentium*, що регулювало відносини з не римлянами: якщо *ius civile* втілювало компроміс між патриціями й римським народом як основу цивілізованих відносин, то *ius gentium* (буквально «право родів») розглядалось як право «варварського» світу, де повнота влади була зосереджена в руках глав значних родів. Знайомство римських юристів з концепцією природного права еллінських філософів спонукало їх розглядати *ius gentium* як право, власне всім народам, тобто природно обумовлена схильність всіх людських спільнот до правового регулювання своїх відносин, якій, однак, постійно протистоять людські пристрасті, що стають причинами війн і загибелі народів. Надалі стоїки дали філософське та морально-етичне обґрунтування «різномірності» права: всесвітнє (божественне, природне) право; право імперії (загальне право) і право самоврядних територій і громад. Вони також розвинули принцип невтручання «загального права» держави у сфери, що регулюються природним правом чи правом територіальних громад та міст [3, с. 134].

У Європі раннього середньовіччя елліністична правова традиція продовжила розвиток в умовах співіснування на континенті принаймні п'яти «культурно-політичних масивів», які укрупнили різні форми поліетнічної інтеграції ватаг прибульців та тубільців Європи. Це були такі «культурно-політичні масиви»: східнохристиянський (візантійський) масив, поширений по всьому Середземномор'ю, на Кавказі, у Криму, Сирії й Ефіопії; «далеко-західний кельтський» масив, що прийняв християнство в IV–V ст., з центром в Ірландії, поширений на Британських островах, вздовж Атлантичного узбережжя та деяких гірських районах Європи; мусульманський масив – в окремих районах Середземномор'я та у Причорномор'ї, на Кавказі й Поволжі; північно-європейські «нехрещені» етноси: дани, шведи, лютичі, латгали, ятвяги, саамі та багато інших індоєвропейських та угро-фінських народів; зрештою, західнохристиянський масив на чолі з римським епископатом, який постійно розширював територію свого поширення [6, с. 63].

Західно-християнський масив, відтісняючи чи поглинаючи інші масиви, став домінуючим у Західній Європі, консолідувавшись у західнохристиянську цивілізацію. Кульмінаційною подією цього процесу стала Зі «схизма»⁴ і «папська революція» XI–XII ст., коли політично й культурно об'єднане римським епископатом, Західнохристиянське суспільство відокремилось від Ранньохристиянського суспільства, політичною і культурною основою якої була Візантійська імперія. Основною метою «папської революції» було встановлення повновладдя римського епископату над усіма християнами та християнськими церквами, включаючи право папи римського коронувати королів та імператорів [6, с. 106].

Західнохристиянська цивілізація постала як наймолодша з п'яти сучасних та двадцяти однієї, утворених за всю історію людства регіональних цивілізацій, виділених А. Тойнбі [7, с. 323–324] за весь «цивілізаційний» період⁵. Це відбулось на тій стадії розвитку спільної культурної спадщини людства, і в таких унікальних історичних обставинах, коли стала можливою остаточна «емансипація» права від більш давніх – примусово-політичних та релігійних засобів регулювання суспільних відносин. Цьому сприяли її поліджерельність, полісистемність і концепція «двох мечів».

Поліджерельність ЗПТ обумовлена тим, що вона зберегла й використала в нових історичних реаліях автономні антагоністичні джерела: 1) звичаєве право народів Європи; 2) Біблію; 3) римське право; 4) елліністичну філософію. Надалі ЗПТ мала багато джерел, що стало основною причиною її нинішньої універсальності й поширеності. Подібно до дерева, корінь і крона якого продовжували розростатись, ЗПТ постійно шукала нові джерела для свого зростання [6, с. 112]. Становлення ЗПТ відбувалося на основі компромісу і взаємоузгодження різних джерел, що вимагало творчого підходу до квазіюридичних звичаїв і текстів, сприяло постійному оновленню стилю й техніки кодифікації правових норм та прискореному розвитку права в цілому.

Полісистемність європейського права полягала в наявності паралельних юрисдикцій (нове канонічне, торговельне, муніципальне, королівське, феодалне, маноральне право тощо). Їхньому

полісистемності європейського права полягала в наявності паралельних юрисдикцій (нове канонічне, торговельне, муніципальне, королівське, феодалне, маноральне право тощо). Їхньому

⁴ Офіційний розкол у 1054 р. східної та західної християнських церков.

⁵ Тобто періоду коли осередки цивілізації виникають з-поміж «варварського» світу, періодично гинучи але сукупно і поступово охоплюючи все більш території.

співіснуванню і взаємозбагаченню правовими нормами сприяла концепція «двох мечів», яка легалізувала розмежування компетенції світської й духовної влади. Цей ранній варіант принципу «стримування і противаг» у відносинах світських і релігійних інститутів істотно обмежував можливість чинити щось без раціонального, тобто правового, обґрунтування своїх дій, посилаючись лише на наказ можновладця, що втілював силу військово-політичної еліти, або на Біблію, папські декреталиї та інші церковні джерела.

Світська влада діяла через королівське, феодальне і маноральне право. Другий напрям розвитку ЗПТ втілювався в праві окремих спільнот (цехове, корпоративне, торговельне право, право магістратів і самоврядних міських комун, звичаєве праві сільських громад тощо), для яких взірцем і вищим авторитетом стало «нове канонічне право», яке, в свою чергу, спиралось на римське класичне право і його візантійські кодифікації. Як зазначає Г. Берман, ці окремі течії в морі європейської правової дійсності постійно зливалися і знову розходилися, збагачуючись іншими течіями і спільно формуючи раціонально обґрунтоване право, чимдалі, тим більше, звільнене від релігійних і наказних критеріїв його дотримання [6, с. 43].

Розмежування компетенцій світської й духовної влад над особою і спільнотами процесуально забезпечила розвиток ЗПТ як зростаючої системи гнучких компромісів між релігійним і світським управлінням та інтересами окремих самоврядних громад. На відміну від візантійського права, де головним джерелом виступав авторитет римських юристів давно минулих епох, «законсервований» в Дігестах та актах імператорів, і мусульманського права, яке виводило правові норми з Корану і хадисів (Сунни Пророка), для ЗПТ важливим чинником розвитку права стала необхідність узгоджувати різні суперечливі джерела, що вимагало творчого підходу до правових звичаїв, текстів і процедур та постійного оновлення засобів і наголосів у їх тлумаченні.

ЗПТ у своєму розвитку пережила п'ять революцій (гуситську, лютеранську, кальвіністську, буржуазну, соціалістичну) [6, с. 118], які починалися під радикальними гаслами відмови від недоліків попередніх режимів, а завершувалися адаптацією цих історично нових гасел – до консервативних елементів ЗПТ, продовжуючи й розвиваючи її найважливіші характеристики. Наближаючи Європу нового часу до ідеалів громадянського суспільства, ЗПТ, завдяки зазначеним особливостям, все

більше вивільнялось з-під диктату репресивних та ідеологічних засобів забезпечення публічного порядку, формуючи правову культуру, удосконалюючи тексти юридичного змісту, розвиваючи практику правосуддя – на основі загального розуміння ідеалів справедливості, засвоєного з творів та юридичних актів античності, та тлумачення на її користь – звичаїв, юридичних текстів, прецедентів та інших релевантних джерел. В цих процесах, початково станово-кастові за своїм походженням, правові системи Західної Європи адаптувались до ідеалів громадянського суспільства, які окреслювались в процесі набуття зрілості історично нової форми – держави-нації [3 с. 346].

В лоні розвитку такого комплексного явища, як ЗПТ, право стало сприйматись як «писаний розум» – системотворчий для суспільства інститут, сформований на основі постійного раціонального переусвідомлення досвіду юридичного захисту «добра і справедливості». Різні течії в межах ЗПТ консолідувались в, умовно, дві «правові сім'ї»: англо-саксонського та континентального права, кожна з яких діють як взаємодоповнюючі підходи до права, не припиняючи взаємовпливу й донині: перша зосередилася на удосконаленні процесу; друга – на удосконаленні кодифікованих правових текстів. Отримавши пріоритетний статус по відношенню як до політичних пріоритетів, так і до церковних догм, право саме в рамках ЗПТ стало одним з провідних чинників нової й новітньої історії, тоді як «правові сім'ї» інших регіональних цивілізацій залишалися підпорядкованими (якщо не *de jure*, то *de facto*) – вищезазначеним позаправовим складовим своїх культурних традицій, навіть після їх істотної вестернізації.

Нині, на регіональному рівні, ЗПТ, можливо, найбільш системно, втілюється у тісно взаємопов'язаних – праві Ради Європи, праві Європейського Союзу та актах ОБСЄ: крім критеріїв *acquis*, поняття «європейські цінності» покладені в основу структури Хартії прав і свобод ЄС, а такі пов'язані з ними поняття, як «спільні правові і демократичні принципи» Ради Європи, «людський вимір» та «дружнє публічне середовище» ОБСЄ – стали стандартами в діяльності публічних служб європейських країн [8, с. 68]. На універсальному рівні впродовж ХХ століття процеси емансипації права охопили народи всіх регіональних цивілізацій, і правова спадщина ЗПТ стала для них взірцевою, що втілювалося у тимчасовій (в історичних масштабах) «вестернізації» незахідних правових сімей, а також у формуванні

міжнародного права, в якому втілено також, переважно, спадщину ЗПТ.

Отже слід розуміти вузьке і широке тлумачення *acquis* європейського права. У вузькому сенсі – це масив принципів і норм, що включають: установчі договори (близько 14 тис. актів поточного законодавства ЄС) та рішення Суду ЄС (близько 9 тис.) [8, с. 21]. У широкому сенсі – це спільний доробок націй, долучених до західної правової традиції, який має витoki в еллінській демократії і філософії, римському праву, праві самоврядних міст і професійних корпорацій середньовічної Європи, ідею держави як суспільного договору, принципи верховенства права і принципах конституціоналізму, ідеалах громадянського суспільства, філософії справедливості, категоріальному імперативі Канта, відповідно до якого людина не може бути знаряддям, а тільки метою, а також у «людському вимірі» ОБСЄ та інших здобутках гуманітарних і соціальних наук ХХ століття.

Висновки. Розвиток західної правової традиції справедливо вважається віссю загального розвитку права, принаймні протягом останнього тисячоліття. Таке «аксіальне» значення західного права обумовлено як зрілістю його сучасних правових інститутів, так і особливостями західної правосвідомості, що не втратила в середньовіччі повагу до повноти індивідуальної правосуб'єктності, притаманну їй ще в часи варварства народів Європи, а нині ставить право вище всіх інших механізмів забезпечення публічного порядку, а захист особистих інтересів покладає, передусім, на правові засоби.

Західна правова традиція не залежить від релігійної одностайності суспільства, яке її сповідує, завдяки чому, в її руслі сформувалися соціальні інститути, побудовані на усвідомленому й відповідальному індивідуальному виборі у всіх сферах суспільного життя. Західна правова традиція розвинула культуру та процедури критичного обговорення та прийняття загальних правил – від укладання контракту до заснування основ громадського порядку. Ці інститути та процедури, у свою чергу, виявились найбільш ефективними засобами пошуку, прийняття та дотримання норм, що створюють правопорядок на різних рівнях соціальної організації – від територіальних громад до міжнародного співтовариства.

Сформувавшись у лоні Західно-християнської цивілізації, ЗПТ «переросла» суспільство, з надр якого вона виникла. Становлення правової традиції як певного глобального ступеня у розвитку суспільної свідомості лише починається, виявляючи свої переваги перед більш давніми й, іноді досить конфліктними, – релігійними засобами забезпечення солідарності одного суспільства проти іншого. Отже, прагнучи подолати штучне відчуження від цінностей західної правової традиції, обумовлене тимчасовим але досить тривалим перебуванням – України то в «тюрмі народів», то за дротом «соціалістичного табору», слід розуміти *acquis* європейського права не лише у вузькому сенсі, як його визначила Європейська комісія, але й засвоїти його широке розуміння – як західну правову традицію в повноті її історичного розвитку і сучасній динамічній багаторівневості.

Список літератури:

1. Copenhagen European Council. Copenhagen, 21-22 June, 1993. *Bulletin of the European Communities Commission*. 1993, 6 v. 26. P. 13–15.
2. Визначення *acquis communautaire*. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/acquis_en (дата звернення: 30.04.2026).
3. Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки. К., 1998. 838 с.
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. 2. К.: Основи, 1994. 444 с.
5. Крістакіс Н. А. Величний задум. Еволюційні джерела цивілізованого суспільства / Пер. з англ. О.Гладкого. К.: Вид. група КМ-БУКС, 2025. 472 с.
6. Berman, H. J. 2000. The western legal tradition in a millennial perspective: past and future. *Louisiana Law Review*. 60 (3): 1–622. URL: <https://bit.ly/3BCFQ72> (дата звернення: 30.04.2026).
7. Тойнбі А. Дослідження історії. Т.2. К.: Основи, 1995. 406 с.
8. Гердеген М. Європейське право / Пер. з німецької. К.: «К.І.С.», 2008. 528 с.

Yanchuk A. O., Radzivil O. A. THE WESTERN LEGAL TRADITION AS ACQUIS COMMUNAUTAIRE OF EUROPEAN LAW SENSU LATO

The article examines the Western legal tradition as a generalised conceptual system that embodies the co-evolution of the legal systems of Western European societies, having become part of a multi-faceted, multi-directional movement towards the formation of political nations, national states, civil society and a complex

of quasi-legal systems, the development and interaction of which contributed to the final emancipation of law from ideological and repressive constraints.

It is demonstrated how the Western legal tradition, building upon the achievements of antiquity at the outset of its formation and subsequently actively incorporating the cultural heritage of other societies, elevated law to a new level; in the course of a series of social and ideological revolutions, it distinguished itself from other forms of social relations regulation and became a new, historically significant phenomenon. contributing to the formation of the legal aspects of the public consciousness of the 'collective West' with increasingly sophisticated institutions and strategies.

It has been suggested that the Western legal tradition development can be regarded as the general trend in the law evolution over the last millennium, as reflected both in the maturity of its modern legal institutions and in the characteristics of the Western legal consciousness, which has not lost the respect for the full scope of individual legal personality that has been inherent in it since the barbaric era of the peoples of Europe, – respect for the full scope of individual legal personality, and which now regards the law as taking precedence over all other mechanisms for ensuring public order, relying primarily on legal means to protect personal interests.

It has been concluded that, having taken shape within the Western Christian civilisation, the Western legal tradition has spread far beyond its borders, becoming a phenomenon reflecting the global development of social consciousness. The law, having become emancipated in the course of its development and gradually demonstrating its advantages over older – religious and repressive – means of ensuring solidarity and the rule of law within communities at the relevant level, serves as an effective system-building tool at various levels of social organisation: from legal entities and local communities, through national and regional entities to the entire international community.

*Therefore, *acquis communautaire* implementation in the narrow sense will not be effective without understanding of its broad interpretation, which is embodied in the Western legal tradition.*

Key words: *Western legal tradition, *acquis communautaire*, Papal Revolution, national state, emancipation of law, good society*

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 11.05.2026